

ВИТОКИ РОЗВИТКУ ІДЕЙ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНОЇ НАУКОВОЇ ДУМКИ

У статті проаналізовано погляди науковців на сутність проблеми естетичного виховання особистості в історії зарубіжної наукової думки. Вчені минулого естетичне виховання розуміють як цілеспрямований процес формування творчої особистості, яка здатна сприймати, відчувати, оцінювати прекрасне та створювати художні цінності.

Ключові слова: естетичне виховання, естетичні погляди, естетичні ідеї, естетичні цінності.

На сучасному етапі розвитку суспільства спостерігається тенденція переходу до освіти, яка забезпечує всебічний індивідуальний розвиток особистості, постійну активність у мисленні й дії, самовизначення, постійне самовдосконалення, пристосування до умов сучасного світу, що постійно змінюється. Основою такої освіти є збереження, трансляція й набуття духовних особистісних цінностей. Метою навчання в такому контексті має бути послідовна реалізація гуманістичного принципу – уважне ставлення до внутрішнього світу, інтересів і потреб людини, збагачення її духовної культури. Всебічний гармонійний розвиток особистості не можна уявити без її естетичної вихованості, що передбачає формування в неї почуття прекрасного та вміння жити та діяти за законами духовної краси.

Важливо відзначити, що проблемі розвитку естетичного виховання особистості традиційно приділено багато уваги з боку суспільних діячів та науковців у різні часи. Зокрема, актуальні для сьогодення ідеї в цьому плані висловлювали старогрецькі мислителі (Сократ, Платон, Арістотель, Сенека, Цицерон та ін.), візантійський оратор Іоан Золотоуст, Володимир Мономах, Єпіфаній Славинецький, І. Кант, О. Баумгартен, О. Новиков та ін. Про необхідність здійснення розвитку естетичного виховання молоді наголошували такі відомі педагоги, як К. Ушинський, Й. Песталоцці, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін. Різні аспекти естетичного виховання особистості в сучасних умовах розкривають у своїх працях С. Лисенкова, О. Коваль, Ю. Борев, Я. Пономарьов, І. Зязюн та ін.

Метою статті є теоретичне обґрунтування витоків розвитку ідей естетичного виховання особистості в історії зарубіжної наукової думки.

У дисертаційних роботах було висвітлено такі проблеми: розвиток теорії та практики естетичного виховання школярів в Україні (Т. Тюльпа), формування естетичної культури особистості в науково-педагогічній та творчій спадщині Я. А. Мамонтова (А. Соколова), формування естетичних цінностей старшокласників засобами української народної педагогіки

(О. Прокопова), формування естетичного смаку в студентів вищих навчальних закладів засобами іноземної мови (Т. Бабенко), формування естетичної культури студентів засобами музичної субкультури (В. Біруля), формування морально-естетичного ідеалу студентів вищих технічних навчальних закладів засобами дисциплін гуманітарного циклу (О. Лужкова).

Незважаючи на вагомий внесок науковців у дослідження порушеної проблеми, аналіз наукової літератури дає змогу стверджувати, що в історико-педагогічному контексті проблема розвитку ідей естетичного виховання особистості в історії зарубіжної наукової думки комплексно не досліджувалась. Однак зарубіжними вченими сформульовано актуальні для сьогодення теоретичні положення та накопичено цінний практичний педагогічний досвід, що зумовлює доцільність їх творчого використання у виховному процесі сучасного вищого навчального закладу.

Ознайомлення з результатами теоретичних напрацювань науковців і досвідом українських вищих навчальних закладів дало також змогу виявити існуючі в сучасній педагогічній науці суперечності:

- між існуючими перспективами використання теоретичних ідей минулого про розвиток естетичного виховання особистості й недооцінкою значущості цих ідей з боку сучасних науковців;
- між накопиченим в історії зарубіжної наукової думки цінним досвідом про розвиток естетичних виховання особистості і недостатнім його використанням у педагогічній практиці сьогодення.

Ідею про необхідність розвитку естетичних виховання висловлювали ще такі видатні мислителі, як Сократ, Платон та Арістотель. З давніх-давен у всіх світових цивілізаціях красу, добро та моральність подано у своєму взаємозв'язку та єдності. Витоки естетичних уявлень давньогрецьких філософів стали джерелом формування цілісного, образного погляду на світ як гармонійну довершеність.

Видатний філософ Сократ застосовував гуманістичний підхід у своїх естетичних поглядах. Естетична думка Сократа полягає у тому, що прекрасні речі різноманітні, не схожі одна на одну. Кожна річ є прекрасною, якщо вона слугує своїй меті. На думку Сократа, прекрасним є те, що є добрим, і прекрасне й добро взаємопов'язані за своїм призначенням. Філософ підкреслює, що подобається і не може не подобатися саме те, що виконує своє завдання [8, с. 96].

У контексті дослідження значний інтерес мають ідеї видатного мислителя Платона. На думку філософа, найвищими людськими цінностями є “прекрасне, мудрість та благо”. Платон, визначаючи прекрасне, не обмежується лише чуттєвими предметами; по-друге за, Платоном прекрасне – це об'єктивна властивість прекрасних речей, а не суб'єктивна реакція людей на них; по-третє, критерієм прекрасного є вроджене почуття прекрасного, а не ефемерне відчуття насолоди; по-четверте, не все, що подобається дійсно є прекрасним [8, с. 105;108].

Вагомий внесок у розвиток ідей про естетичні цінності зробив старогрецький філософ Арістотель. Філософ висловлював думку, що категорія прекрасного виражає досконалість форм реального світу, повноту і красу ставлення людини одна до одної, а також характеризує досконалість зразків трудової діяльності людини і створених нею художніх цінностей. Піднесення діяльності людини до ступеня естетичної цінності, розвиток усіх естетичних понять, які безпосередньо стосуються “творчої діяльності” людей, праці, є основою естетичного вчення Арістотеля. Арістотель наголошує, що гармонійне поєднання в одній людині високих розумових здібностей, моральності, зовнішньої та внутрішньої “душевної” краси та суспільно-політичної зрілості є найвищою формою досконалості, використовуючи для такої досконалості термін «калокагатія». У калокагатії панує краса в поєднанні з моральними принципами, які є цінностями самі по собі і, переважно, у своїй сукупності, оскільки така сукупність породжує добротність [2, с. 59; 60]. На думку філософа, прекрасним є те, що є цінне саме по собі, разом з тим приємне для нас. Арістотель зауважував, що будь-яка краса є благо, але не будь-яке благо прекрасне; будь-яка краса є задоволенням, але не будь-яке задоволення прекрасне. Прекрасним є те, що одночасно благе й прекрасне. За Арістотелем, прекрасне – це божество й людина, людські тіла та суспільство, предмети та дії, земна природа та рух небесних тіл [8, с. 150, 151, 153].

Значний внесок у розвиток етичних ідей зробив філософ епохи Римської імперії Луцій Антей Сенека (4 р. до н. е. – 65 р. н. е.). Сенека наголошував, що жодна людина не є шляхетнішою за іншу, навіть якщо її духовна сутність більш високоорганізована і більш здібна до шляхетного знання. За Сенекою, невпинною доброзичливістю можна завоювати прихильність навіть дурних людей, і що нема душі глухої та байдужої до гідного [10, с. 148, 149].

Філософські та естетичні вчення патристики зіграли важливу роль у розвитку середньовічної естетики. Представниками нової духовної культури, нового світогляду, який прийшов на зміну античній культурі та античній думці, були “отці церкви”. Такий світогляд, пов’язаний з розвитком християнської релігії, був цілком підкорений інтересам християнської церкви. Але разом із ним у світову естетичну думку перейшло багато з найбагатшої спадщини античної естетичної думки [11, с. 85].

У контексті дослідження значний інтерес мають ідеї видатного “отця церкви” Аврелія Августина (354–430). Августин протиставляв поняття “прекрасне” та “відповідне”. У розумінні Августина прекрасне – це певне досконале ціле, відповідно – це якась окрема частина, яка давно відповідає цілому. На думку філософа, прекрасне є цінним саме по собі, у відповідному ж присутній момент користі, доцільності. Мислитель зауважує, що прекрасне є належним саме по собі, відповідне – лише стосовно чогось. Прекрасному протистоїть “ганебне й потворне”, тоді як протилежністю відповідного є “безглузде”. Таким чином, Августин виокремлює

з прекрасного момент користі, доцільності, відносності, тобто поняття “відповідне”. Центральним пунктом естетики Августина є також поняття “єдність”. Чим більш досконалою є річ, тим більше в ній єдності. Прекрасне єдине, тому що й саме буття єдине [11, с. 86, 87, 88].

Високе Середньовіччя на Заході як час створення університетів (XII–XIII ст.) формує своє коло наук, узагальнюючи всі наявні знання знаменитих умів богослів'я, які неминуче у тому або іншому пункті торкаються теми краси і традиційно для схоластики слідом за античністю розмежовують прекрасне (*pulchrum*) й пригодне (*artum*), прикрашене (*decorum*) і благопристойне (*honestum*). Разом з тим, істина, буття, благо та краса – поняття для схоласта “оборотні”: усі вони припускають одине одного. Видатний філософ та теолог Середньовіччя Фома Аквінський стверджував, що вигляд та краса виявляє “відповідність властивості Сина”, подібно до того, як “властивості Отця” відповідає буття, а Святому Духу – “користь”, і вона припускає три умови: цілісність, або досконалість, оскільки речі недосконалі є потворними; належну пропорційність, або гармонію; і, нарешті, яскравість або виразність, оскільки красивими називають речі яскравих кольорів [7, с. 107; 108].

Одним з найзначущих періодів розвитку ідей про естетичні цінності та естетичне виховання є епоха Відродження. Цей період у розвитку західноєвропейської культури пов'язаний з прогресивним переворотом, який відбувся у соціальному та економічному житті, – розкладом феодального способу виробництва, формуванням у його надрах зародків нової, капіталістичної формації. Бурхливе зростання міської культури, розквіт міського ремесла, звільнення селянства – все це створило передумови для виникнення в Італії нового типу культури [11, с. 120].

Важливим для дослідження є встановлення певних характерних рис цієї епохи. Перша дивовижна риса епохи Відродження полягає в тому, що політично неструктуроване, організаційно аморфне, соціально різнорідне європейське суспільство здатне створити таку культуру, яка виділялася на історичному фоні усіх інших культур і міцно увійшла у пам'ять людства. Відродження змогло переробити та створити симбіоз культур Античності та Середньовіччя. Важливо зазначити, що епоха Відродження створила атмосферу тотального естетизму. Ідея збігу краси та істини (істини чуттєвого пізнання), яка через три століття ляже в основу створення нової філософської науки – естетики, була висунута саме в той час (XV ст.) [7, с. 115, 116].

У ранньому Ренесансі на перший план висувається вільна людська індивідуальність. Така вільна людська індивідуальність назавжди залишиться характерною для цієї епохи, хоча розуміти її будуть завжди по-різному [6, с. 243, 244].

Ключовою фігурою в історії ренесансної естетичної думки є Микола Кузанський. Важливе місце в естетичній картині світу Кузанського займає онтологічне розуміння краси. Микола Кузанський бачить красу дуже гли-

боку, у буттєвій формі речей, тобто в їхній гармонійній самоздійсненності, у їхній пропорційній рівності. У вченні про красу та гармонійність форми буття філософ надає філософське обґрунтування характерному для всього Ренесансу захопленню гармонією та пропорціями [6, с. 305, 314].

У своєму трактаті “Про красу” Кузанський пояснює універсальність краси у світі: Бог є трансцендентальним першоджерелом краси, і коли вона випромінюється у вигляді світла, вона тим самим робить явним благо. Саме тому прекрасне є добром і метою, яка тягне за собою та розпалює кохання. Краса розуміється мислителем у динаміці: вона є еманациєю любові Бога у світ, і в її спогляданні людиною краса породжує любов до Бога. Поняття світла залишається тут основоположною естетичною категорією разом з поняттям краси. Зв’язок добра, світла та краси у Кузанського постає також у динаміці співвідношення абсолютного й конкретного. Бог є абсолютним у тотожності добра, світла та краси, однак у своїй абсолютності вони незбагненні. Для того, щоб бути явною абсолютна краса повинна прийняти конкретну форму, бути знов і знов іншою, що породжує множинність її відносних проявів [7, с. 123].

Дещо інший напрям отримав далі неоплатонізм у італійського філософа-гуманіста Марсіліо Фічіно (1433–1499), який очолив Платонівську академію в Кареджі. Більшу частину свого життя він присвятив коментуванню Платона, у числі його праць “Коментарі на “Пір Платона”, однак він вивчав і неоплатоніків. У своїх коментарях до трактату Платона “Про красу” він пояснює її в дусі християнського неоплатонізму. Краса тіла, на думку філософа, відповідає за формою божественній ідеї, потворність – навпаки, передбачає відсутність такої відповідності. Остання виникає в результаті спротиву матерії. Потворне за Фічіно може бути присутнім у самій природі. Оскільки Божественний розум з його ідеями розуміється як прообраз розуму людини, оскільки художник здатен творити красу, надаючи тілам форми, яка відповідає їхній ідеї, і тим самим уподібнюватися до Бога у творчій діяльності, заново створювати природу, “виправляючи” помилки, що в ній трапилися. У Фічіно ідеї Божественного розуму по суті втрачають дистанційованість від розуму людини, адекватно проявляються в ньому [7, с. 124, 125].

Таким чином, формулюється головний принцип естетики епохи Відродження – антропоцентризм: оперуючи Божественними ідеями, людина створює красу у світі і сама стає красою. Введений Кузанським принцип динамічного співвідношення естетичних категорій отримав розвиток у трактовці Фічіно поняття гармонії. До гармонії він включає три різновиди: гармонію душ, тіл та звуків, підкреслюючи їхню загальну рису – красу руху, яка називається грацією. Грація як гармонія руху виражає індивідуальну неповторну красу, найвищий ступінь одухотвореності предметного світу, і її розуміння художником вбачає активне особистісне осмислення буття [7, с. 125].

У своїй праці “Материнська школа” видатний педагог-гуманіст доби Відродження Ян Амос Коменський наголошує на важливості естетичного виховання дітей. Він вбачав можливість такого виховання через музику. На думку педагога, музика для нас – найбільш природна справа. Як тільки ми з’являємось у цьому світі, то у той же час виконуємо райську пісню, котра нагадує нам про наше падіння. Коменський наголошує, що розспівуючи разом з дітьми і ніби граючи з ними, батьки та няньки цілком без будь-яких зусиль можуть укоренити ці пісеньки у їхній розум, так як пам’ять у дітей стає набагато більшою та сприйнятливою, ніж була раніше, а завдяки ритмам і мелодії сприймає більше, легше й приємніше. Але чим більше пісень діти запам’ятають, тим приємніше це буде їм самим [5, с. 71].

Важливим у контексті дослідження є аналіз естетичних поглядів філософів Нового часу. Англійський філософ Девід Юм (1711–1776) – представник філософського скептицизму й агностицизму. Його увагу привертав суб’єктивний аспект естетичного відношення. Досліджуючи психологічні особливості суджень смаку, Юм намагався знайти закони краси, загальні для людей норми та принципи, на основі яких виносять естетичні оцінки, розрізняють прекрасне й потворне. Основну аргументацію Юма щодо естетики подано у контексті, у якому людину розглянуто як суспільну істоту. Юм розрізняє різні види краси – красу “форми”, яка сприяє внутрішній цінності чогось, і красу “інтересу”. Краса є не якістю якогось об’єкта, а ефектом або враженням душі, і тому не може бути окреслена [3, с. 240].

Передові ідеї у контексті розвитку естетичних цінностей висловлювали німецькі філософи XVIII ст. Загальноновизнаним родоначальником німецької класичної естетики вважається Олександр Баумгартен, відомий письменника та університетський професор школи Христіана Вольфа. У всіх загальних курсах і навіть спеціальних роботах, присвячених історії естетики XVIII ст. в Німеччині, зазвичай характеризує роль Баумгартена як творця терміна “естетика” та висловлюють гносеологічні висновки, спираючись на які, Баумгартен дійшов до думки про існування – паралельно з логікою, наукою про досконалість розумового пізнання, іншої філософської науки – “естетики”, яка досліджує досконалість чуттєвого пізнання – красу, або прекрасне [1, с. 3].

Важливими у контексті дослідження є також естетичні погляди видатного німецького філософа XVIII ст. Іммануїла Канта. Праця Канта “Критика спроможності судження” розкриває важливі в контексті дослідження естетичні погляди філософа. Філософ зазначав, що для того, щоб визначити чи є щось прекрасним чи ні, ми співвідносимо уявлення не з об’єктом пізнання за допомогою розуму, а з суб’єктом та тим відчуттям задоволення або незадоволення, яке він відчуває за допомогою уяви (що може бути пов’язано з розумом). Отже, судження є не логічним, а естетичним, під яким розуміють те судження, визначальною підстава якого може бути тільки суб’єктивною [4, с. 40]. За Кантом, добрим є те, що подобається за

допомогою розуму через поняття. Ми називаємо добрим для чогось (корисним) те, що подобається тільки як засіб; добрим же самим по собі – те, що подобається як таке. І в тому і в іншому випадку завжди присутнє поняття мети, тим самим ставлення розуму до волі, відтак, благовоління до існування об'єкта чи дії, а, отже, зацікавлення. Філософ писав, що для того, щоб вважати щось хорошим він завжди повинен уявити, яким повинен бути предмет, тобто мати про нього уявлення. Для того, щоб вважати щось прекрасним, у цьому немає потреби. Квіти, малюнки, смуги, які без будь-якої мети сплітаються у вигляді листяного орнаменту нічого не означають, не залежать від будь-якого певного поняття, і все ж таки подобаються. Благовоління до прекрасного повинно залежати від рефлексії про предмет, яка веде до якогось поняття (невідомо до якого) і різниться з приємним, повністю заснованим на відчутті [4, с. 44].

Вагомий внесок у розвиток ідей про естетичне виховання зробив освітянин Костянтин Ушинський (1824–1871). У своїй праці “Людина як предмет виховання (спроба педагогічної антропології)” Ушинський зазначав, що естетичні насолоди зводяться до несвідомих прагнень. Педагог підкреслює, що всі люди, більше або менше, мають естетичне почуття, а між тим ніколи ще ніхто не визначав, що таке краса в музиці, поезії, живописі. Педагог підкреслював, що ми можемо вивчати умови краси, тобто зводити її до свідомості, але чому саме таке, а не інше поєднання ліній та фарб, чому саме таке, а не інше поєднання звуків нам подобається, – цього ми не знаємо. На його думку, якби, врешті-решт, наука й відкрила нам це, то усі ми повинні були б визнати, що відчували красу перш ніж дізналися причину цього почуття. За Ушинським, теж саме повинні ми визнати і щодо нашої моральної діяльності. Хіба і тепер не сперечаються про причини моральних прагнень людини, після того як ці моральні прагнення проявляються людством упродовж багатьох тисячоліть [9, с. 235].

Висновки. У статті розглянуто погляди зарубіжних вчених на естетичне виховання у різні часи. Виходячи з вищезазначеного можна зробити висновок, що питанню розвитку естетичного виховання приділялено достатньо уваги на будь-якому етапі розвитку людства. У різні історичні періоди його зміст і обсяг набували своєї специфіки, що було зумовлено реаліями тих часів. Висвітлені ідеї знайшли відображення і в подальшій історії розвитку естетичного виховання. Естетичне виховання відіграє важливу роль у вихованні високоосвіченої, культурної, гуманної та високоморальної особистості та забезпечує комплексний підхід до розвитку особистості, її естетичних, творчих та моральних якостей, які виявляються у її ставленні до інших людей, навчання, праці, самореалізації, мистецтва та побутового життя. Ефективно організоване естетичне виховання особистості розкриває її творчий та духовний потенціал, дає змогу більш глибоко пізнати українську та світову культуру та дає можливість досягти гармонії в особистому освітньому розвитку.

Список використаної літератури

1. Асмус В. Ф. Немецкая эстетика XVIII века / В. Ф. Асмус. – Москва : Искусство, 1962. – 312 с.
2. Воронина Л. А. Основные эстетические категории Аристотеля : учеб. пособ. Л. А. Воронина. – Москва : Высш. школа, 1975. – 126 с.
3. Гуревич П. С. Эстетика : учеб. пособ. / П. С. Гуревич. – Москва : КНОРУС, 2011. – 456 с.
4. Кант И. Сочинения в шести томах / Иммануил Кант ; под общей ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гулыги, Т. И. Ойзермана. – Москва : Мысль, 1965. – 544 с.
5. Коменский Я. А. Материнская школа / Я. А. Коменский. – Москва : Учпедгиз, 1947. – 103 с.
6. Лосев А. Ф. Эстетика Возрождения. Исторический смысл эстетики Возрождения / А. Ф. Лосев ; сост. А. А. Тахо-Годи. – Москва : Мысль, 1998. – 750 с.
7. История эстетики : учеб. пособ. / отв. ред. В. В. Прозерский, Н. В. Голик. – Санкт-Петербург : Изд-во Русской христианской гуманитарной академии, 2011. – 815 с.
8. Татаркевич В. Античная эстетика / В. Татаркевич. – Москва : Искусство, 1977. – 326 с.
9. Ушинский К. Человек как предмет воспитания / К. Ушинский. – Санкт-Петербург : Типография М. Меркушева, 1907. – 495 с.
10. Швейцер А. Культура и этика / А. Швейцер. – Москва : Прогресс, 1973. – 337 с.
11. Шестаков В. П. Очерки по истории эстетики от Сократа до Гегеля / В. П. Шестаков. – Москва : Мысль, 1979. – 394 с.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2015.

Литвиненко С. В. Истоки развития идей эстетического воспитания личности в истории зарубежной научной мысли

В статье проанализированы взгляды ученых на сущность проблемы эстетического воспитания личности в истории зарубежной научной мысли. Ученые прошлых веков эстетическое воспитание понимают как целенаправленный процесс формирования творческой личности, которая способна воспринимать, чувствовать, оценивать прекрасное и создавать художественные ценности.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, эстетические взгляды, эстетические идеи, эстетические ценности.

Lytvynenko S. Sources of the Development of the Ideas of Aesthetic Education of the Personality in History of Foreign Scientific Thought

The present article deals with the scientific views of a problem of aesthetic education of the personality in history of foreign scientific thought. The scientists of the past centuries considered aesthetic education to be a goal-oriented process of formation of creative personality who is able to perceive, to feel, to estimate the beautiful and create artistic values. On the assumption of the present article we can conclude that foreign scientists placed high emphasis on the problem of aesthetic education development in the course of any stage of human development. At different stages of history its content acquired its specific character that was conditioned on the reality of a definite historical period. Ideas that were recited reflected in further history of aesthetic education development. Aesthetic education plays an important role in education of highly educated, cultivated, humane and moral people. Aesthetic education provides for a comprehensive approach to the development of a personality, his or her aesthetic, creative and moral qualities that become apparent in his or her relation with other people, education, work, self-actualization, art and everyday life. Efficiently organized aesthetic education allows to elicit creative and mental potential, discern native and foreign culture and provides an opportunity to achieve harmony in personal educational development and development of personal aesthetic values and views.

Key words: aesthetic education, aesthetic views, aesthetic ideas, aesthetic values.